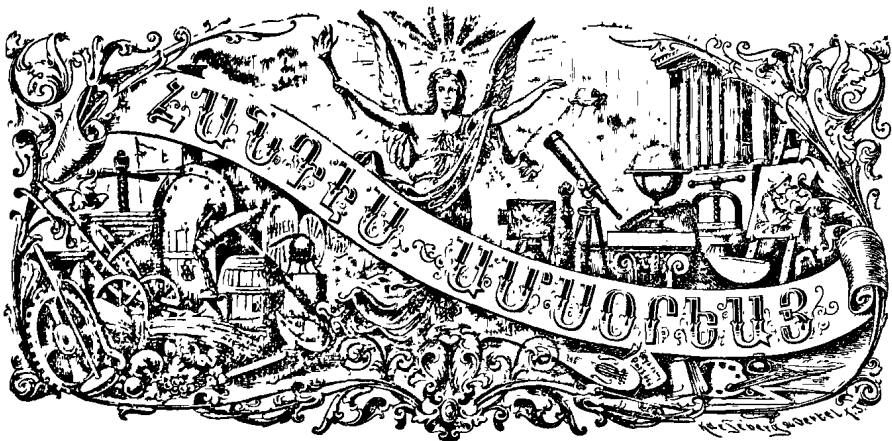

ԲԸՐՈՅԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

ԻԱ. ՏԱՐԻ 1907

Տարեկան 15 ֆր. ոսկի — 6 րբ.:
Վնջամենայ՝ 8 ֆր. ոսկի — 3 րբ.:
Մեկ թիւ կ'արժէ 150 ֆր. — 70 կ.:

ԹԻԻ 2 ՓԵՏՐՈՒԱՐ

ՈՐՍՈՐՄՆԱԿԱՆ

ՍԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԱՐՐԱՀԱՄ ԵՒ ՀԱՅԿ

Բնու տարի յառաջ
Հանդէս ԲՅՈՒ-
բնայ Հրատարա-
կեց ուսուցա-
պետ Գ. Բ.
Խալաթեանցի
զրէն * Հայկի,
վրայ համալից
ուսուցմասիրու-

թիւն մը՝, որ առանց տարախոյսի ամէնէն
կատարեալն ու գոհացուցիւն էր այդ նիւթին
վրայ ցարդ մեր տեսածներուն մէջ: Ընհա-
մեմատ կերպով պայծառ լոյս կը տփռեր
Հայոց պատմութեան կարեւորագոյն ու շա-
հագրագիտ մէկ գրուագիւն վրայ եւ հարկաւ
մեզի հետ ուրիշ շատեր տակաւին անհամ:

բեր կը սպասեն յարգելի հեղինակին կողմանէ
ուսուցմասիրութեանց նաեւ Եւրամի եւ այլ
քաջազանց վրայ:

Սակայն ներուի մեզ խոնարհաբար դի-
տել որ միայն մէկ կէտին այնքան չհամոզուե-
ցանք բազմահմուտ Գոկոտորին յայտնած
գաղափարէն: Ըյս կէտն է Խալաթեանցի
այն կարծիքը՝ թէ Մովսէսի ձեռքով Լա-
րայեցւոց Լազիպտունէն ելլեն էր այն գրական
նախատիպարը Բեի դէմ պատերազմին վէ-
պը: Մենք կը համարձակինք ըսելու թէ
ասկէ աւելի մօտիկ համեմատութիւն մը կա-
րելի էր ընել ուրիշ դէպքով մը, որ աւելի
մերձաւոր է Հայկի վերագրեալ ժամանա-
կին: Ըյս է Եւրասհամի գաղթուի մի Բարե-
լոնէ Կոողողազումոր թագաւորին վրայ նորա
տարած յաղթանակն որ կը պատմուի
Նանդոց գրքին ԺԳ գլուխն մէջ:

Համառօտակի թուենք մեր պատճառ-
ները թէ ինչու աւելի Եւրասհամ քան Մով-
սէս պէտք էր ըլլալ Հայկի նախատիպարը:

Ը. Մովսէս չէր նահապետ, իսկ մեր,
աւանդութիւնն զՀայկ կը ճանչնայ յաւէտ
իրրեւ նահապետ քան առաջնորդ. նա ամէն
քանէ առաջ Հայ ազգին նախահայրն է:

1 ԱՊ, էջ 204—5:

2 Բայց մի օմ Հայի անուն նահապետ ազգացն ոչ
հազարեցաւ ի նաւայութիւն նորայ (Մանուէլ): Նիսկ
աշխարհս մեր կոչի յանուն նախնայն մերոց Հայկայ Հայքոյ
(նորենայի):

Ի. Սոփսէս չէր մինչեւ անգամ առաջ-
ժամէր առաջնորդ մը, այլ յաւէտ օրէնսդիր
եւ պատգամահաստ, որ ի ստիպել հարկին
գորտալարի պաշտօնը կը յանձնէր ու իշխէն՝
Ինդհակառակն Հայկ է քաջ աղէղմաւոր
ու ճարտար ռազմական, որ ճակատամար-
տին յատակագիծը պատրաստելէ յետոյ՝
ինքն անձամբ կը գտնուէ ի կռուին ամենատա-
տեղոր՝

Երբ՝ այս երկու յատկութիւնները
կրնանք լիովին տեսնել Վրրահամի վրայ-
նահապետ մ'է նա ու միանգամայն յաջող
պատերազմիկ։ Բայց աստի, աւանդու իրիւնն
որ կուգէր ազգին սկզբնաւորութիւնը ներ-
կայացնել այնչափ հին որափ հնարաւոր
էր, հաւանակա՞ն է միմէ որ ազգին նախա-
հօր իրրեւ մոտարկար ընտրէր Ի. Վրոյց
նահապետական չըմանէն ստորին դարու մը
պատկանող անձնաւորութիւն մը։

Վ. Հայոց ազգին Բարեկրնեան Ժա-
գում ընծային անտարակոյս արդիւնք է Ի.
Վրոյց տիրական ազգեցում իւրեան. ուստի ա-
սոր իրր բնական հետեւում իրիւն ընդ առաջ-
նորդութիւնը իրենում իմ է Հայկեան գայլմակա-
նութեան վէպն ու զրպիի Վրրահամեանին
վրայէն ձեւաւած է։ Ս'անաւանդ որ Հայկ
ալ Վրրահամի պէս իր վերջնական բնակա-
վայրը շտեղծաւորած՝ առժամանակեայ
բնակութիւնն մը կը հաստատէ Բարեկրնեան
սահմաններէն դուրս, ուր ապա իրեններէն
մաս մ'ալ ետեւը կը լիողը վերջնական
գաղթ ու մին ժամանակ՝

Վ. Իգգային աւանդութեան «Լեւ-
տեայ Երկիրն» է Վրարադ։ Հայկ յաջո-
ղութեամբ կը հասնի առաջադրեալ նպա-
տակին, մինչդեռ Սոփսէս չկրնայ Լեւտեայ
Երկիրը մտնել։ Ինչի հետ պատերազմը
կ'ըլլայ նոյն իսկ Վրարադի սահմանին մէջ,

Ի Զոր օր. Ետեւի (Գիրք Ներք իւր) որուն հետ
համեմատ Ետեւ Երեւոյի գեղաքը, իսր. Պատմ. Գ. Ե
ու Պատմաւ, Ե. Գ.։

Յ Հայկ այս մասին չէր գաղափարեալ հայրն է
ազգի մը որ միշտ սիրած է իր Կարմիր վարդանները։

Յ Լեւտեային այն ձեւին համեմատ որ պահանքն է
Զոր անդիր ընծայեալ վրայ Պատմութեան մէջ, արդեն
Թորգոմ գաղթած էր Վրարադ եւ հոն ծնած զՀայկ.
«Հայր մի եր սոցա, Թորգոմ կ'ընդեալ...» եւ եր նա պը-
քաջ է. հայկ։ Ի յայտ՝ կործանեան աշտարակին եւ քա-
նածան լեզուացն, եւ ի սփռիլն մարգին ի վերայ երկրի,
եկն բնակեցն ի մէջ լիւրեց Մոսկոյն ու Երեւոյն, որպ
էին բազմ մ'ընծայք. եւ ծնան նմա ուսուեր եւ գտնիք...։
Իսկ Հայկն զհասարակ ժառանգեաց հայրենիս...։ Զուսն
չիւր (Վեհաթի, 1884)։ էջ 7-8։

մինչդեռ Երկրպագոյց հետ պատերազմին
(այսպէս րսնիք) եղաւ Վանանէն շատ հե-
ռու՝ Կարմիր Ծովուն մէջ։ Հոս չկայ՝ բաւա-
կան անհամաձայնութիւն իրիւն մը երկու նկարա-
գրութեանց մէջ, որ անհամաձայնութեան
կրնէ մէկուն միւսին գրութեան ծագում մը։
Ինչհակառակն այս մասին ալ Վրրահամի
պատմութիւնը մեզ կ'ընծայէ բաւական ճիշդ
համալոր մը, ինչպէս վերեւ յիշեցինք՝
նորա յաղթանակը Վրոյցոյցաւորութիւն ու գի-
նակցոյց վրայ, — յաղթանակ մը՝ ազգին
նախահօր կողմանէ, շատ հեռու էն եկող
օտար բռնակալի մը վրայ, ազգին հայրենեաց
սահմաններուն մէջ։

Ի՞նչ քանի երկրորդական պարագաներ
կան հոս, որ հաստատու իրիւն կու տան այս
նոյնացում մին։

ա) Իսորենացոյցն Լեւ ժողովը թելա-
դուած կը թէ ինչպէսնոց գրքին աղի ծովա-
կէն, քանի որ ուրիշ պատճառ մը չկէր
կրնար գտնել իմ ինչու նա այսչափ արտուղի
վայր մը նշանակեր է Հայկի պատերազմին
համար։

Բ) Երկու եղիւր իւրեանց մէջ ալ օտար
բռնակալ կերպով մը առնու իրիւն ունի
Լաթիւնի հետ։

Գ) Երկուքին մէջ ալ ապստամբութիւն
մը առիթ կրկայ բռնակալին այլչափ հե-
ռուէն գաղուն։

Իսր. Պատմ. էջ 88, 89, 90։ Լեւտեան Երեւոյ
ընդհանուր անունը միշտ կու տայ. մասնաւոր տեղ մը
չ'որոշեր, Զուսնիքի քով (էջ 10) ապարիզ փոխա-
դրում է Մասեաց արեւելեան ստորոտը, — Հայոց ու
Սոսանեաց միջ. պատերազմներուն պատմական վայրը.
«Եւ լուեալ Երեւոյն» բարկացաւ, եւ արար ամբոխ
բազմ՝ հայոցն եւ խառնաբոյնիք, եւ զիսկն ի վրայ
նորա, եւ եկն յԱրարադս ի յարկուն։ Եւ Զուսն յայ
Խարսիքն եւ արեւ Մոսկոյն, Զամեան՝ արեւոյ կեդանի
զգալի մը փայ յընդմիջ, Բազմիկ մնա կը նշանակէ Հայկի
պատերազմի ապարիզը, յայց այս գտնէ երկու եկն բնա-
կան արահայնի վրայ եւ։

Ի Լեւտեան ըստ երեւումին անանի կը ներկայացնէ
իմ Հայկ անուն մը հպատակեցաւ ինչի եւ ապա նորա
ամբարիշտ հրամանին պատճառաւ ապստամբեցաւ։ Զուսն
չիւր այս մասին իրեն քաջայայտ է. «Իսկ Հայկն զհասա-
րակն ժառանգեաց հայրենիս...» եւ եր իրեն եւ իմաց
կերպը, եւ յայն ի ծառայութեան Երեւոյն հայկի, որ
նախ իմացութեան անանի երկրի։ Իսկ զին զօտը ամաց
անցիւց՝ ի մի հաւաքեաց Հայկն զեղջար ի. ր. եւ ասն
նոցա. լուարար իմ, հարազատք իմ, ահաւարիկ եւ մեզ
Սոսանեաց զբոս իրիւն եւ Ժողովուրդ բազմ, եւ արք
փան զարմանիւնեան որ ի վերայ մեր՝ մի ծառայեցաւ
օտարի, ալ Սոսանայ Երեւոյն, եւ հաւանեցան ամենեւ
քեան, ապարիշտ լիւրեց Զուսն, արկեալ յիրեւան
չըլլափայ ապաւն (էջ 8-10)։

